

चाहूल

ना. सी. फडके

रिया पब्लिकेशन्स, कोल्हापूर

प्रमुख वितरक

अजब डिस्ट्रिब्युटर्स

६७८-ई, निदान हॉस्पिटलसमोर,

शाहूपुरी, २ री गल्ली, कोल्हापूर.

ajabpublications@gmail.com

चाहूल : ना. सी. फडके

© सुरक्षित

प्रकाशक

रिया पब्लिकेशन्स
६७८-ई, निदान हॉस्पिटलसमोर,
शाहूपुरी, २ री गल्ली, कोल्हापूर.
riyapublications@gmail.com

प्रमुख वितरक

अजब डिस्ट्रिब्युटर्स
६७८-ई, निदान हॉस्पिटलसमोर,
शाहूपुरी, २ री गल्ली, कोल्हापूर.
ajabpublications@gmail.com

अक्षरजुळणी

रावजी देसाई

मुखपृष्ठ

चित्रमित्र पब्लिसिटी, कोल्हापूर.

मुद्रक

जयंत प्रिंटरी

आवृत्ती

२२ ऑक्टोबर, २०१३

किंमत

₹ २५०/-

चाहूल

“हां हां धावू नका ! मैनाताई धावू नका !”

छोट्या मैनाचा फराळाचा डबा आणि थर्मास हातात घेऊन जिन्याच्या पायऱ्या सावकाश चढणारी सारजा मोलकरीण ओरडली.

मैना तिच्यापुढे चार पायऱ्या होती ती तेवढ्यात आठ पायऱ्या पुढे चढून गेली.

धावू नका म्हणून सारजानं ओरडावं आणि त्याकडे लक्ष न देता मैनानं आणखी पुढे धावावं हा रोजचाच प्रकार होता. सारजा मोलकरीण मध्यम वयाची होती आणि मैना फक्त पाच वर्षांची होती. एकाच तऱ्हेनं आणि सारख्याच वेगानं दोघी जिना चढतील हे कसं शक्य होतं? बालक मंदिरातून घरी परत येताना मैनाच्या मनात अनेक कल्पना तरंगत असत. आपण चोर आहोत आणि पळून जात आहोत, आपण पक्षी असून घरट्याकडे जात आहोत किंवा ज्याच्या मागे शिकारी कुत्रा लागला आहे असा सुंदर चपळ ससा आपण आहोत असं तिनं मनाशी ठरविलेलं असे. शाळेत ऐकलेल्या गोष्टींवरून या कल्पना तिला सुचलेल्या असत. आज तिच्या बाईंनी राजकन्येची गोष्ट सांगितली होती. त्या गोष्टीत ती राजकन्या बापाकडे तीरासारखी धावली असं तिनं ऐकलं होतं. घरी परत जाताना ती स्वतःला राजकन्या समजत होती. मग सारजाच्या आरोळीकडे ती काय लक्ष देणार? शाळेतलंच एक गाणं गुणगुणत आणि त्याच्या तालावर एकेक पायऱ्या ओलांडत ती धावत होती. ‘चंद्रनिवासा’तली मोठी मुलं दोन दोन पायऱ्या ओलांडून चढत आणि उतरत ते तिनं पाहिलं होतं. आपल्याला इतक्या जलद धावता येत नाही याचा तिला खेद होत

असे. मोठं झाल्यावर काय काय करायचं याबद्दल तिनं मनाशी जे अनेक बेत केले होते त्यातला एक असा होता की जिन्याच्या दोन पायऱ्या ओलांडून नेहमी चढायचं किंवा उतरायचं. दोनच? तीन का नाही? असं तिच्या मनात येई; परंतु नुसत्या त्या कल्पनेनीच तिला भीती वाटे. तीन पायऱ्या ओलांडणं आपल्याला साधायचं नाही अशी कबुली ती आपल्या मनाशी देत असे. मोठ्या मुलांना तरी तीन पायऱ्या ओलांडणं कुठे साधत होतं? फक्त सुतारमामांच्या सद्दूलाच ही गोष्ट करताना तिनं पाहिलं होतं. सद्दू काय वाटेल ते करी. जगात त्याला अवघड अशी गोष्टच नव्हती... एकेक पायरी ओलांडून धावणं सध्या पुरे असं मनाशी ठरवून ती धावत होती... “धावू नका ! धावू नका !” ही सारजेची आरोळी ती शक्य तितक्या वेगानं मागं टाकीत होती... तीरासारखी निघालेली राजकन्या होती ती !...

मात्र राजकन्येप्रमाणे बापाकडे जाण्याचा विचार मैनेच्या मनात नव्हता ! तिचे वडील डॉक्टर होते. तिची शाळा सुटून ती घरी येण्याच्या सुमारास ते बहुधा आपल्या खोलीत आरामशीर निजलेले असत. तिची आई बहुधा शेजारच्या ब्लॉकमध्ये नवीन महिलामंडळ निघालं होतं त्याच्या बैठकीला गेलेली असे. उंच शेगड्यांखालच्या कपाटात तिच्यासाठी झाकून जे काही ठेवलेले असेल ते सारजा तिला खायला देत असे. मैनाची लहर लागली तर ती सरळपणे टेबलाजवळच्या खुर्चीवर बसून खात असे, नाही तर मन मानेल तिकडे पळून जात असे. “मैनाताई ! खाता की नाही? वहिनीसाहेबांना सांगेन बरं का !” असा धाक सारजा दाखवी. परंतु मैना तो जुमानीत नसे. सारजा तिला आवडत असे. बालक मंदिराजवळ चिंचा विकणारा माणूस कधी कधी बसलेला असे, तो सारजेचा पाहुणा होता व त्याच्या पाटीतील एक तांबडी चिंच निवडून सारजा मैनाला देत असे. सारजा फार चांगली होती याबद्दल तिची खात्री होती. तिचा अपमान करण्याची मैनाची इच्छा नसे. परंतु ती मनाशी म्हणे, भूक नसताना खायचं कसं? तिला मनाशी नेहमी हाच चमत्कार वाटे की जे ऐकणं कठीण आहे असं ही मोठी माणसं लहान मुलांना सांगतात कशाला? आणि लहान मुलांनी ऐकलं नाही की अपमान झाला असं समजतात कशाला?...

आज तर साजरा कितीही ओरडली तरी ती मुळीच खायसाठी टेबलाजवळ बसणार नव्हती. नाना नेहमीप्रमाणे झोपलेले असले आणि आई शेजारी गेलेली असली तर ती सुतारमामांच्या सद्दूबरोबर खेळणार होती...

‘चंद्रनिवास’ची चार मजली टोलेजंग इमारत चार महिन्यांपूर्वीच तयार झाली होती. खूप विस्तीर्ण चौकाच्या चारही बाजूस बांधलेल्या पाच पाच खोल्यांच्या ब्लॉकमध्ये राहावयास आलेल्या कित्येक मंडळींनी आपल्याला हव्या तशा सोई आणि फर्निचर ज्या मिस्त्रीकडून करून घेतलं होतं त्याला निवासातले सारे बाबा लोक सुतारमामा म्हणत असत. गेले आठ दिवस सुतारमामांचा मुक्काम डॉक्टरांच्या ब्लॉकमध्ये होता. त्याच्याबरोबर त्यांचा आठ नऊ वर्षांचा मुलगा सद्दू येत असे. त्याची आणि मैनाची गट्टी जमली होती. करवत धरण्यात, गिरमिट धरण्यात, रांधा मारण्यात बापाला मदत करणाऱ्या सद्दूकडे ती लक्षपूर्वक पाहात बसे. तिला वाटे आपणही सद्दूसारखं काम करावं. पण “नका नका ताईसाहेब” म्हणून सुतारमामा तिला कोणत्याही हत्याराला हात लावू देत नसत. इकडे तिकडे पडलेल्या रांध्याचा केर काढून फडक्यात गोळा करण्याच्या कामात सद्दूला मदत केल्यावाचून मात्र ती राहात नसे. शाळेतल्या आपल्या मैत्रिणींना ती सांगे, “आमच्या घरी सुतारमामा येतात त्यांना मदत करते मी.” या गोष्टीचा पुरावा म्हणून आपल्या मैत्रिणींना ती एक छोटी डबी दाखवीत असे. सद्दूकडून मिळविलेले बारीक बारीक खिळे, स्कू त्या डबीत तिनं ठेवले होते. एखाद्या मैत्रिणीनं हड्डि धरला तर ती एक खिळा किंवा स्कू देत असे व त्याच्या बदल्या दुध्या पेन्सिलीचा तुकडा किंवा लिमलेटाची गोळी घेत असे. या विक्रीतला हिस्साही सद्दूला न चुकता दुसऱ्या दिवशी देई. तो तिचा फार आवडता होता. कामातून सवड झाली की तो आणि ती मिळून वरच्या मोठ्या गच्चीवर जात व एका कोपऱ्यात सावली पडलेली असे तिथे बसत. डॉक्टरांनी तिच्यासाठी रंगीत चित्रांची पुष्कळ पुस्तकं आणली होती, त्यातल्या गोष्टी तिला वाचता येत नसत. सद्दू पुस्तक हातात घेऊन तिला गोष्टी सांगे. त्या पुस्तकातल्याच असल्या पाहिजेत याविषयी तिला शंका नसे. ती त्याला विचारी, “कोणत्या शाळेत जातोस?” तो म्हणे, “मी कुठला शाळेत जातो आहे?” परंतु त्याला पुस्तक घडाघडा वाचता येत असलं पाहिजे याबद्दल तिची खात्री होती. पुस्तकातल्या गोष्टी तो सांगत असे त्या उगीच की काय?...

परंतु जिन्याच्या तीन तीन पायऱ्या ओलांडणाऱ्या करामतीपेक्षा व गोष्टी वाचून दाखविण्याच्या चातुर्यापेक्षाही त्याची जी गोष्ट मैनाला अधिक आवडत असे ती म्हणजे तोंडानं बाजा वाजविणं. लहानसा टीचभरच बाजा होता त्याचा. परंतु ओठाला

लावून आणि डाव्या पंजानं तोंड झाकल्यासारखं करून सदू वाजवू लागला की किती गोड गोड स्वर त्यातून निघू लागत ! ‘कुंकू’ चित्रपट तिच्या नानांनी तिला दाखविला होता, त्यातली ‘भारती सृष्टीचे सौंदर्य खेळे’, ‘एक होता राजा एक होती राणी’ ही गाणी तो अगदी हुबेहूब वाजवून दाखवी. “मला पाहू जरा” असं ती म्हणाली की सदू बाजा तिच्या हातात देई. पण तो वाजविणं तिला मुळीच साधत नसे आणि तिला फार वाईट वाटे. सदूएवढ्या आपण मोठ्या झालो की बाजा वाजविता येईल असं ती आपल्या मनाचं समाधान करून घेत असे. ज्या अनेक गोष्टींसाठी मोठं होण्याची घाई मैनाला वाटत असे त्यात ही एक गोष्ट होती...

कधी कधी सदू आपल्या बापाला मदत करीत असला की मैना त्याच्या लेंग्याचा खिशातून बाजा काढून घेऊन वाजवीत असे. ‘भारती सृष्टीचे’ या गाण्याचे स्वर बाजातून निघत नसत. पण तिला भास होई की आपण ते बरोबर काढले. मग ती जोरजोरानं बाजा वाजवू लागे. एकदा ती अशी बाजा फुंकीत असताना नाना एकदम खोलीत आले. त्यानी विचारलं, “मैनाताई, हे काय चाललंय काय?”

“नाना, आमचं गाणं ओळखा पाहू?” असं म्हणून तिनं बाजातून सूर काढले. नाना नुसते बघत राहिले तेव्हा तिनं विचारलं, “नाही ओळखलं? हुर्यो रे ! पुन्हा ऐका हं.” ती पुन्हा वाजविणार होती.

पण नानांनी तिला विचारलं, “कुणाचा बाजा?”

“या सदूचा.”

“त्याचा उष्टा बाजा वाजवितेस?” असं म्हणून नानांनी बाजा तिच्या हातातून काढून घेतला आणि तो देताना, सदूला बजावले,

“हिनं मगितला तरी पुन्हा देऊ नकोस हं.”

सदूचा उष्टा बाजा वाजविला तर काय बिघडलं हा प्रश्न मैनाच्या मनात न सुटताच राहिला होता परंतु त्याचं उत्तर मिळालंच पाहिजे अशी काही गरज नव्हती. नाना निजलेले असले की सदूबरोबर गच्चीवर जाऊन बाजा वाजविणं फार सोपं होतं...

आज मैनाची स्वारी सारजाच्या आरोळीला न जुमानता पायऱ्यांवरून धावत निघाली होती ती सुतारमामांच्या सदूशी खेळायला मिळेल या अपेक्षेच्या ओढीनंच!

शक्य तितक्या घाईनं मैनाचा पाठलाग करीत सारजा ब्लॉकमधल्या दोन खोल्या ओलांडून सैपाकघरात पोचली तेव्हा मैनानं उभ्या उभ्या पाण्याचं भांडं तोंडाला लावलं होतं. “अहो, आधी नका पाणी पिऊ, खाल्ल्याशिवाय काय पाणी पिता?” असं म्हणून सारजानं पाण्याच्या भांड्याला हात घातला. पण तिच्यावर खेकसून मैना म्हणाली, “मला तहान लागली आहे भूक नाही लागली.” तिनं पुन्हा भांडं तोंडाला लावलं. “अहो थोडंसं तरी खा” सारजानं आग्रह करताना तिच्या खांद्यावर हात टाकला. तो झटकून टाकीत मैना फुसफुसली, “मला भूक नाही म्हणून सांगितलं ना तुला? मी नाही खाणार जा.” तिनं पाण्याचे आणखी दोन मोठे घोट घेतले, ‘सारजिटली कुठली !’ असं म्हणून उरलेलं पाणी तिच्या अंगावर फेकलं आणि पुढच्या खोलीत सुतारमामांच्या कामाची कटकट चालली होती तिकडे धाव घेतली...

नंतर पाच-सहा मिनिटात ती सदूबरोबर गच्चीवर गेली आणि नेहमीच्या सावलीच्या जागी बसली. नेहमीप्रमाणे तिनं रंगीत चित्रांचं एक पुस्तक त्याच्या हाती दिलं आणि म्हटलं, ‘यातली गोष्ट वाचून दाखवितोस?’ “होय” म्हणून सदूनं गोष्टीला आरंभ केला. “आंबोली नावाचं गाव होतं. तिथे जिकडे तिकडे ताडामाडाची झाडं होती. गावाला लागूनच खाडी होती. समुद्राला भरती आली की खाडीचा सारा भाग पाण्यानं तुडुंब भरून जाई. मग छोटी मोठी पोरं छोट्या छोट्या होड्या घेऊन आत जायला निघत...” सदू रत्नागिरीकडचा होता त्यामुळे मैनाचं छापिल रंगीत पुस्तक घेऊन त्यातली गोष्ट तो सांगू लागला की ती नेहमी ताडीमाडीच्या झाडांनी झाकलेल्या लहानशा गावाचीच असे. त्या गोष्टीत समुद्र असे किंवा खाडी असे, कोळी कोळिणी असत, मोठे मासे असत, लहान माशांचे ढीग पडले की उन्हात त्यांची चंदेरी पोटं चकमकत असत... सदूच्या गोष्टीचा साचा काहीसा ठरीव झाला होता. परंतु मैनाला कंटाळा येत नसे. आज शाळेत तिच्या बाईंनी राजकन्येची गोष्ट तिला सांगितली होती ती तिला आवडली होती. परंतु आंबोली गावातल्या चिक्कू मारवाड्याची जी गोष्ट तिच्या पुस्तकात पाहून सदू तिला सांगू लागला तिच्यापुढे कसली ती राजकन्येची गोष्ट?...

तीन गोष्टी सदूनं वाचून दाखविल्या. मैना त्याला म्हणाली, “आता तुझा बाजा वाजवू दे मला जरा.” त्याने खिशातला बाजा काढला तो हाती घेता घेता तिनं विचारलं “आता मला यायला लागलं की नाही रे थोडं थोडं?”

सदूला खोटं बोलणं भागच होतं. तो म्हणाला, “तर ! आता किती तरी छान वाजवितेस तू !”

हवी ती प्रशंसा मिळाल्यावर मैना स्वतःची टीकाकार बनली. ती म्हणाली, “पण तुझ्यासारखं येत नाही रे.”

सदू हसला आणि म्हणाला, “फुंकर सोडण्याची आणि ओढण्याची युक्ती आहे ती तुला आजून साधत नाही.”

“मग शिकव ना मला.”

“गाणं वाजावायचं बंद कर, एकाच सुरावर तोंड ठेव अन् मी सांगतो तसा श्वास सोड आणि आत घे.”

त्यानं सांगितल्याप्रमाणे ती करू लागली. बाजांतून गाणं निघत नव्हतं, परंतु एकच स्वर अगदी स्वच्छ निघू लागला. काही तरी नवीन ज्ञान आपल्याला झालं, नवीन विद्या कळली, या जाणिवेनं मैनाला विलक्षण हर्ष झाला. उलट सुटल फुंकर घालून ती बाजावर ‘फों फों’ करीत होती व “बरोबर आहे. बरोबर आहे” असं सदू म्हणत होता. शिकविणारा आणि शिकणारी अगदी रंगात आली होती.

“मैनाताई ! इथे गच्चीवर येऊन बसून हे काय चाललंय?”

नानांचा आवाज ऐकल्याबरोबर मैना दचकली. तिनं पाहिलं तो नाना तिच्यासमोरच उभे होते. त्यांच्याकडे बघता बघता हसत ती म्हणाली, “नाना बाजा वाजवायची एक अगदी सोपी युक्ती आहे. तुम्हाला माहीत आहे? फुंकर सोडता अन् ओढता आला पाहिजे. बघा हं.” तिनं ‘फों फों’ करून वाजवूनच दाखविलं आणि विचारलं, “आहे की नाही? या सदूनं शिकविलं मला.”

नानांनी तिचं किचित्ही कौतुक न करता तिच्या हातातला बाजा काढून घेतला. ते गंभीर स्वरात म्हणाले, “खाली चला पाहू आधी दोघं.”

सदूनं तिची पुस्तकं गोळा केली. नानांची तिचा हात धरून तिला जिन्याच्या तोंडाकडे नेलं. सदू त्याच्याकडे सटकला आणि नेहमीप्रमाणे तीन तीन पायऱ्यांवरून उड्या मारीत पुढे गेला. ते पाहून नाना पुटपुटले, “वाह्यातच दिसतंय कार्ट !” ‘वाह्यात म्हणजे काय’ ते मैनाला कळलं नाही. सदूच्या तीन पायऱ्यांवरच्या उड्या नानांना पसंत पडल्या नसाव्यात एवढं तिनं ओळखलं. मनातल्या मनात तिला नानांचा मोठा

चमत्कार वाटला. ही मोठी माणसं कधी कौतुक करायची नाहीत, नावं ठेवायची फार होस यांना...

खाली आल्यावर मैना ज्या खोलीत सुतारमामांचं काम चाललं होतं त्या खोलीत जाऊ लागली. नाना तिला जाऊ देईनात. ते तिला म्हणाले, “माझ्या खोलीत चल.” ती त्यांच्या हाताशी ओढ घेऊ लागली व त्यांच्या पकडीतून तिला सुटता येईना तेव्हा तिनं मोठ्यांदा गळा काढला. “बरं बुवा ! जा तिकडे.” असं म्हणून नानांनी तिचा हात सोडला तरी तिचं भोकाड काही थांबलं नाही. आता खरं म्हणजे केवळ रडण्याच्या मजेखातर ती रडत होती. अशी ती पुष्कळांदा रडत असे. तिच्यावरचा राग कुणावर तरी काढण्यासाठी नानांनी सदूला खसकन् ओढलं, त्याचा बाजा त्याच्या हातात कोंबला आणि “पुन्हा तिला उष्टा बाजा दिलास तर खबरदार !” असं दरडावून त्याच्या एक मुस्कृतात मारली. ती काही फारशी जोरात नव्हती. सदूला तिचं काहीच वाटलं नाही. त्यानं बाजा घेतला आणि लेंग्याच्या खिशात घातला परंतु मैनानं मोठी किंचाळी फोडली आणि ती मोठमोठ्यांदा रडू लागली. तिला नानांचा फार राग आला होता. त्यांना खूप चिमटे घ्यावेत, ओरखडावं, असं तिला वाटत होतं. पण ते तिला करता येत नव्हतं म्हणून ती रडत होती, “गप्प ! तुला काय झालं रडायला? चल पाहू माझ्या खोलीत !” असं म्हणून नाना तिला ओढू लागले. मैना जास्तच किंचाळू लागली. किंचाळण्याच्या अनेक तऱ्हा तिला अवगत होत्या.

नानांनी तिला ओढीत खोलीबाहेर बोळकांडीत नेलं. आपल्यावर हा शुद्ध अत्याचार होत आहे या कल्पनेनं मैनाचा बापावरचा राग अगदी शिगेला पोचला. “मैने, गप्प राहातेस का देऊ चांगला धपाटा?” नाना ओरडले. ते तिला एक रड्डा लगावणारच होते.

पण तितक्यात ब्लॉकचं पुढचं दार धाडकन लोटलं गेलं आणि एक तरुण विधवा आत आली. “काय झालं काय?” तिनं विचारलं.

तिला पाहिल्याबरोबर मैना तिच्याकडे धावली व तिनं उचलून कडेवर घेतल्याबरोबर तिच्या खांद्यावर मान टेकून ती एकदम गप्प झाली. मैनाचे वडील त्या स्त्रीला म्हणाले, “फार त्रास देते गं. भलते हट्ट करते बघ !” त्या स्त्रीनं हसून म्हटलं, “तुम्हाला कळत नाही. आमची मैना मोठी शहाणी आहे.”